

A MAGYAR KATONANYELV JÖVEVÉNYSZAVAI.

Irta Verő Leó.

Balassa József¹ és Spitzer Leó² cikkei, valamint a Nyr-ben megjelent kisebb közlemények korántsem teljes gyűjteményei a magyar katonanyelvbe átszivárgott idegen szavaknak. Az alábbi gyűjtés sem tekinthető teljesnek, jóllehet a katonaelet meglehetősen nagy területét öleli föl és több esztendő háborús katonai szolgálat emléke. Bizonyos, hogy a katonanyelv és különösebben a jövevényszavak teljes lexikális gyűjteményét ma már bajosan lehet összeállítani. A világháború befejeztével a háborús szavak és kifejezések közül sok veszett ki a használatból, mielőtt még a nyelvtudomány róluk tudomást szerezhette volna. A katonanyelv vándorszavainak feledésbe merülése azonkívül összefüggésben van a közös hadsereg megszűnésével, amely a pillanatszülte magyarításoknak igazi fészke volt. Ha e kettős okból nem is számíthatunk arra, hogy a magyar katonanyelv anyagának oly rendszeres és gazdag gyűjtését állíthassuk egybe, amint azt a németek tették,³ a gyűjtést abbahagynunk semmi esetre sem szabad.

Derék magyar bakáink számára már a békeévek katonai szolgálatában is súlyos teher volt a magyar fülnek és nyelvnek szokatlan sok szakkifejezés. Éppen ezért, ahol csak lehetett, egyszerűsítették, rövidítették, összevonták, szóval a magyar hangzás-hoz közelítették az idegen szóalakokat. Ugyanez az eljárás érvényesült, csak hogy fokozottabban a háborús szolgálat idején. A magyarításnak többnyire a könnyebb kiejtésre törekvés volt az oka s innen van, hogy sok kifejezés nem is állandósult, csak bizonyos csapattesteknél terjedt el, vagy különböző helyeken az egyszerűsítés következtében más-más alakot öltött. Ezeknél a szükségszülte magyarításoknál érdekesebbek azok, amelyek magyaros hangalakjuk miatt meghonosodtak, a katonanyelvben általánosan elterjedtek s bizonyára ma is használatosak. Tiszta sor, hogy e meghonosodott szavak száma az előzőkhöz képest nem jelentékeny.

Nincs a katonai életnek olyan területe, amelyen a magyarítás kísérleteivel ne találkoznánk. A jövevényszavak használata már a

¹ Deutsche Elemente in der ungarischen Soldatensprache. Die Neueren Sprachen. 1919. évf. 359. I.

² Német elemek a magyar katonanyelvben. Nyr 49:16.

³ L. Nyr 49:76.

kiképzés első napjával kezdődik. Kora reggel a kiképző altiszt *fergatterol*-ja a legénységet (belőle alakult a *fergatterolás*), *rottákba* osztja (az utolsó felpár a *halbe rotta*) — magyaros vége miatt általánosan elterjedt szó — s amikor megérkezik a kiképző tiszt, *meldol* neki. Azután *doppelrāj*-ban állnak föl s megkezdődik a *gelenkszüibun*. Az *abriktolás*-t *stramm*-ul kell végezni, különben büntetés jár nyomában. Legkevesbé kedvelt a *vippölés*, *vippelés* (*vippel* a *wippen* igéből), de gyakori a *lőfsritt* is. Gyakran már előre fenyegetődzik a kiképző káplár úr: mindjárt *meglőfsrittolom*. A fegyverforgatásnál a *fertig állást* gyakorolják, vagy *indihancba* (*in die Hand*) veszik a fegyvert. Jól esik, ha pihenőül *beifuszba* tehetik a *gevert*, de a *kolbni* nem érheti a földet. A puska helyett általában a magyarosan az első szótagon hangsúlyozott *gever* járja, az újonc is így nevezi s nagyon örül, ha a hosszú *manliker* helyébe a rövidebb *stucni*-t kapja. Egy önkéntes társam, ismert nevű irodalomtörténész a magyarosabban hangzó *stucá*-ra keresztelte s ezentúl ez a neve vált köztünk általánossá.¹ Nálunk, tüzérségnél a fegyverforgatásra a *gesücekzercirozás*, *gesücekzercír* következett. Előbb *leprocolták* az ágyúkat (ellentéte a *felproccolás*), a *procnit* félretolták és a *rekvizitákat kifaszolták*. (*Faszolás* a legelterjedtebb katonai jövevényeszó. Ismeretes a járandóságok, mint dohány, *lönung*, ruha, fegyver és *menázi faszolása*, sőt büntetést is lehetett *kifaszolni!*)² Az ágyú részeinek és kiszolgálásának műszavai is sok nehézséget okoztak. Nem csoda, hogy itt is minden magyaros alakot kapott, a *ferslusz* és részei: a *ladestolni*, *grencstolni*, *slagbolcni*, *brandli*, *zánbogni* stb. Legfontosabb volt a *ládolás* és *riktolás* (*ládolni*, *riktolni*, *beriktolni* általánosan használt igék).^{*} A *ládolás*-nál a *gesósz*-t óvatosan behelyezték a csőbe a *gesószanzeccer*-rel. A srápnelt előbb *tempírozni* kellett. Ennek a szónak az időre beállítás mellett különösen a harctéren egy másik jelentése lett általános: eltulajdonítani, ellopni a más dolgát. Ezt a jelentést kapta a széltekben használt *rekvirálás* is. Az irányítás *indirekt vizírozásnál rikt-krajz*-zal (Richtkreis) vagy ritkábban *riktapparát*-tal történt a *hilfscílra*. A *suszelemek* kiszámítása után az ágyú csövét *eleválták* s az ágyú visszafutását is *markirozták* (egyéb jelentésben is sűrűn használt szó. L. Spitzer Leó cikkét i. h. 18. l.) Azután a *hébám*-mal (Hebbaum) *fórfürol*-ták. Az ágyúkiszolgálás befejeztével következett a *faszorgen* (versorgen).

Az önkéntesek persze külön elméleti kiképzésben is részesültek és ennek végeztével a *komendirozásban* is gyakorolták magukat. Megállapított szabályok szerint *gáblíz* tak (Gabelschieszen = a belövés) a *weite* és az *enge Gabel* határai között. E szót annyira fölkapták, hogy az étkezésnél is sűrűn használták, persze tréfás jelentésben és az ebéd minősége szerint ettek *weite* vagy *enge gablival* és *disztánckéssel* (Distanzmesser a. m. távolságmérő). Az

¹ A szó *stuc* alakban előfordul Mikesnél. L. NyTSz. II. 1605.

² Már a Tájyszótár is említi ugyanebben a jelentésben I. 551.

ágyú tartozéka volt a *mündungszdekli* is, az a kis fakolonc, amelylyel az ágyúcső nyílását nedvesség ellen védték. A humoros jókedv ezt a szót is szárnyára vette és a kis termetű katonák gúnynevévé tette.

A katonai címek és rangok is sokszor kaptak magyaros alakot. A közember általános elnevezése: *manusz* (Mann-ból; így nevezték az osztrákok is és valószínűleg innen került át a magyarba). *Kanonier* helyett nem a magyar *köztüzér*, hanem a magyarosan hangzó *kanonász* volt közkeletű. A *sarzsik* közül a *tagsarzs* (napos káplár) volt a legfontosabb személyiség. Ő *csinál tagwache* t s mellette tevékenykednek az *inspekciós*, meg a szoba rendjére ügyelő *cimmeres*. Nem kedvelt szolgálat a *vakdinszt*, parancsnoka a *vakkomendás* (tréfásan sokszor *vakkomédiás*). Az őrség fölváltása a *vachabteil*. A *wachen* álló poszt kötelessége, hogy *meghaltolja* a közelébe jövőket. Megvetett, sokszor azonban irigyelt foglalkozás volt a *srájber* é (Schreiber), meg a *kádernál* szolgálatot tevő *ordenácé*. Az irodai vagy könnyebb szolgálatot teljesítőket az osztrák-német katonanyelv a *tahinieren* igével jelöli, ennek nyomán a *tahinál*, *tahiníroz*, *tahinírozás* a magyar katonanyelvben sem volt szokatlan. Ezzel a névvel illették a *hilfszdinsztleres*-eket és az élelmezésnél működő *proviantosokat*.

A ruházat, felszerelés kifejezései közül is sok öltött magyaros köntöst. Elegendő csak a következő általánosan használt szavakra emlékeztetni, mint: *mantli* — fontos volt a köpeny *bandulírozása*, (a francia *en bandoulière*-ből, az osztrák-német *bandulieren* közvetítésével) — *blúz*, *gamasni*, *akszelklapni* stb. Általában ügyelni kellett, hogy az *aggyusztirung*, *aggyusztálás* *forsriftos* legyen. E körbe tartozik a *deka* (*Decke*), amely a magyar nevet teljesen kiszorította, a *brot*- és *rukzsák*, a *feldflaska*, *patrontáska* és *kapszli* az igazolólap számára, vagy a harctéri felszereléshez tartozó *krampács* (általánosan használt szó a német *Krampe*-ből) és a *spátni*.

A harctéri szolgálat szókinccse, amely sokban azonos a már fől-sorolttal, számos új szóval gazdagabb. A harctérre indulást a régi ruházat *abfürolása* vezette be, helyébe az új *anzrüsztolás* került. A *marsbereitsaft* kimondása után a *batri* hamarosan a *feldbe* indult. Útközben a *ferkösztigungsztáció* iránt volt a legtöbb érdeklődés. Célhoz érve a *kivagonírozás* következett, a legénység *fuszmars*-sal tette meg az utat a *stellung*-ba. Az ütegállás kiépítéséhez *anforderol*-ták a különböző építési anyagokat, a *dakpappet* (*dakpapni*-t), *fosztni* kat, *balkni* kat és az ellenséges repülőök ellen vedekezésül sürgősen *maszkíroz*-ták az építés helyét. Mindenki megkapta a maga munkáját. A *telefonisták* a *telefonstáció*-kat építették ki, mások a terepet *rekognoszkálták*, a *municiót* *slihtolták*. Párhuzamosan folyt a *bejobahtungsztand* építése. *Bejobahtolni* (*bejóbaktolni*) csak kipróbált altiszt mehetett. A megfigyelő állomás leggyakoribb helye: a *kóta* (n: Kote), ahonnan legjobb a *ziht*. A harctéri felszerelés fontos darabja a *gázmaszka*, amelyet külön e célra épült *gázkamrá*-ban próbáltak ki. Ez előkészítő munkálatok után az üteg *fájjer*-

berájt volt és csakhamar elkövetkeztek a komoly napok. Az ellenség megkezdi a *murit, murizást*, jő a pergőtüz, a *tromli, tromlizás* és mindenki *dekkung*-ot keres, *dekkol* (fedezéket keres) Ez a szó jelenti különben a jobb helyzetben való elhelyezkedést is, a front mögötti szolgálatot. Az üteg viszonzozza a tüzet, örül a *trefferek*-nek, különösen a *foltreffer*nek s mindenkit bánt, ha az ágyú nem talál a célba, hanem *strájol* (szór). A sebesült *spítál* ba kerül, a félénkebbjét azzal ijesztgetik, hogy „hősi halott lesz“ s „alulról szagolja az ibolyát“. Ha az üteget komolyabb sérülés éri, *retablirozásra* vonul az *etapp*-ba, ha feladatát befejezte és nincs rá szükség, *rezorvába* küldik.

A különböző fegyvernemek és csapattestek magyarítása sem maradhatott el. A nehéz tüzérség német hatásra *bimzer, bumzer*, a vártüzér *fesztungos*, a tábori tüzér *feldartillerista*, a lovas tüzér *rájtendás*. A gépfegyver: *masinger*, kiszolgáló legénysége: *masingeres*, a fényszóró mellett működő katona a *sájnverferes*, a vasutas *ajzenbáneres*, a gyalogos megmaradt *infanteristának*. A haubitz: *hóbic*, az aknavető népszerű neve a magyaros *mina*, a kis hegyi ágyú német hatásra *dakszli*, a tábori ágyú *spricni*.

A német katonanyelv feldolgozói sokat foglalkoznak az ágyúk, ütegek, fegyverek elnevezésének divatjával. Véleményük szerint ezek a többnyire tréfás elnevezések népies eredetűek, már a Landsknechtek idejében divatban voltak s a fegyverhez való ragaszkodás megnyilatkozásai.¹ Mások szerint ez elnevezések optikai, akusztikai benyomásokra vezethetők vissza.² Lehetséges, hogy sok esetben ezek az okok helytállóak, de a közös hadseregben az ágyúk, ütegek, csapattestek, parancsnokságok elkeresztelése felsőbb helyről vagy felsőbb utasításra történt. A kiterjedt kémkedéssel szemben a leghatásosabb védekezés volt az álnév (Deckname, ahogy hivatalosan nevezték) s ehhez írásbeli érintkezésben, telefonbeszélgetésnél stb. ragaszkodni kellett. Az persze nem lehetetlen, hogy egyik-másik hivatalos elnevezés a népies elnevezést vette át. Így hivatalos elnevezés volt a közös hadsereg legmesszebb vívő ágyújának *Georg* neve, — Szt. György a tüzérség védőszentje — amit aztán a magyar legénység *Gyurira, Gyurkára* magyarosított. Ugyancsak hivatalos a többi üteg *Barbara, Max, Gertrud* stb. neve. A parancsnokságok is, más csapattestek is csak ezeken az álneveken szerepelnek, amelyek sokszor egvszerű szöösszevonásokon szócsonkításokon alapulnak. Így *Kisa* (Kommando der Isonzo Armee), *Fabrig* (Feldartilleriebrigade), *Flak* (Flugzeugabwehrkanone) *Balkanzug* (Ballonabwehrkanonenzug), amelyet a magyar legénység csak *Balkánvonatnak* nevezett stb.³

A szövetségesek és ellenségeink elnevezésénél megemlíthető

¹ L. Imme, Die deutsche Soldatensprache der Gegenwart und ihr Humor. Dortmund. 1917.

² Így Otto Mauszer: Die Deutsche Soldatensprache. Strassburg 1917.

³ Mellesleg jegyzem meg, hogy Komáromot az ott szolgáló katonák *Kamerumnak* nevezték.

a bulgarszki, rumuny, ruszki vagy moszkali, a digó és a cseheket gúnyolódva jelölő *angol* és *cselák*.

A harctéren és a *hinterlandban* is nagy szerepe volt a közkatona életében a *rapport*nak. Akit valami mulasztásért *rapportra stimmeltek*, annak könnyen kijárt az *ájncel* (Einzelarrest, amit egyesnek is hívtak). Viszont itt intéződött el sok katona apró-cseprő, de neki fontosnak tetsző kérése: egy kis *dinsztfráj* vagy *urlób*. Ritkábban történt, hogy a közkatona sérelmek orvoslásáért *besverdere* ment. Bárhogy esett is, a raportot mindig nagy izgalmak előzték meg. A csak németül beszélő parancsnokok előtt sok furcsa és derűt fakasztó jelentés hangzott el: *Herr Hauptmann ich melde gehorsamst nix nájesz*, vagy *nimamaró*, *nimakran* (niemand marod, niemand krank) jelentette a napos káplár. Jó öreg Kása Pál népfelkelő pedig soha másként nem jelentkezett volna: *Herr Hauptmann ich bitte gehorsamst Kanonier Paul Kása Pál ernteurlóbot kérek*.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a legtöbb jövevényszó a német szolgálati nyelvvel szükségszerűen került át a magyarba s kétségtelennek kell tartanunk, hogy a közös hadsereg és a német szolgálati nyelv megszűnése a jórészt szükségtelen idegeneket ki fogja küszöbölni vagy már ki is küszöbölte a magyar nyelv területéről. Azok a szavak, amelyeken magyaros alakjuk miatt az idegen származás alig érzik, ilyenek a *deka*, *krampács*, *faszol* stb. már a háború folyamán általánosan elterjedtek és a magyar nyelvben végleg meghonosodott jövevényeknek tekinthetők.
